

УДК.316.347

ЕТНОС І НАЦІЯ ЯК КАТЕГОРІЇ ТА ЕЛЕМЕНТИ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ

Чернова Любов Евсіївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та політології Придніпровської державної академії будівництва та архітектури (м. Дніпропетровськ)

Целью статьи является попытка развести между собой понятия "этническая общность" и "национальная общность", которые часто используются как тождественные. Автор делает акцент на реальности существования этнических общностей как элементов социальной структуры, определяет роль этноса как субъекта социального взаимодействия и взаимоотношений. Предлагается авторская концепция этногенеза, которая включает такие стадии, как популяция; этнонациональное сообщество; этнонациональная община. Приводятся их главные признаки.

Ключевые слова: этнос, нация, этногенез, популяция, сообщество, община, самосознание, интеграция, этническая культура.

Метою статті є спроба розвести між собою поняття "етнічна спільнота" та "національна спільнота", які часто використовуються як тотожні. Автор наголошує на реальності існування етнічних спільнот як елементів соціальної структури, визначає роль етносу як суб'єкта соціальної взаємодії та взаємовідносин. Пропонується авторська концепція етногенезу, яка включає такі стадії, як популяція; етнонаціональна спільнота; етнонаціональна громада. Надаються їх головні ознаки.

Ключові слова: етнос, нація, етногенез, популяція, спільнота, громада, самосвідомість, інтеграція, етнічна культура.

The goal of this paper is an attempt to distinguish between the concept of "ethnic group" and the concept of "national community" that are often used as identical. The author emphasizes the reality of the existence of ethnic communities as elements of social structure, defines the role of ethnos as a subject of social interaction and relationships. The author's concept of ethnogenesis, which includes such stages as population, ethno-national community, ethno-national association is proposed. Their main features are described.

Keywords: ethnicity, nation, ethnogenesis, population, community, community, identity, integration, ethnic culture.

Етнос і нація - спільноти, асоціації людей для спільного існування. Проголошуючи їх не існуючими уявленими спільнотами, Б.Андерсен та інші інструменталісти, коли були б послідовні, повинні заперечувати існування суспільства(воно також – уявлена спільнота), культури, соціальних інституцій та відносин. Адже вони існують тільки у думках людей. Але соціальна реальність поєднує матеріальне та ідеальне, об'єктивне та суб'єктивне. Ми більш згодні з Хью Сетон-Вотсоном: "Я змушений прийти до висновку, що неможливо виробити "наукову дефініцію" нації, а втім, сам цей феномен існував і існує" [1, с. 5]. Плутанина термінологічна та концептуальна породжена отожднюванням цих явищ, їх подвійним сенсом та походженням. Насправді вони пов'язані як поняття та реальні феномени, але мають різну природу, закони формування та розвитку.

Метою нашої статті є співвіднести між собою суміжні поняття "етнічна спільнота" і "національна спільнота", які в науковому обігу часто використовуються як тотожні. Але етнос існує як натуральна група, різновид людства (підвиди роду людського) реально зі своїми фенотипічними, культурними, мовними, територіальними та іншими ознаками, формами взаємодії з природою та способом життя. Нація – це дигітальна, символічна спільнота, культурний артефакт, соціальна інституція, створена штучно та свідомо після усвідомлення етносом або групою етносів своєї мети в майбутньому та місії серед інших етносів та націй.

Етнос та нація – це не послідовні стадії розвитку людства, де етнос примітивна доцивілізаційна епоха родо-племенного існування, (див. роботи Н.Данілевського, А.Балушока та інші). Навпаки, етнос є сутністю людського буття, форма існування людства, колективного життя народів. Ступенями етногенезу

можна вважати громаду – род- плем'я-союз племен – народ - націю, як це було прийнято радянської етнологією, але ми не поділяємо цю лінійну схему, бо людство розвивається варіативно та нелінійно.

Люди ніколи не жили окремо, з початку історії та донині вони живуть спільно родинами, громадами, етносами. Оскільки етноси спочатку жили окремо, то першої інституціональної формою їх існування були громади.

Етнос поєднує людей природними зв'язками, які виникали з повсякденної діяльності, праці, спілкування, обміну, захисту тощо, потребами виживання у складних умовах. Все це формувало етнічну культуру як програму поведінки та правил життя, засвоєння яких створювало етнічну самосвідомість та почуття єдності, спільності, солідарності. Розвиток етносів, їх розростання (внутрішнє) через зростання ефективності праці та наявності сприятливих умов співпадало з інтеграцією, об'єднанням або підкоренням сусідніх етносів (зовнішні чинники), що призводило до ускладнення соціальної структури, росту гетерогенності системи та подальшому розпаду, розподілу системи на менші спільноти (механізм еволюції, що описано Спенсером). **Нація є одна з інституціональних форм існування етносів та етнічних (субетнічних, надетнічних груп), які усвідомлюють свою взаємозалежність та спільні інтереси, що спонукає їх до закріплення цих символічних зв'язків та загальних потреб у інтеграційну форму – держави або союзу держав із відповідними політико-правовими та ідеологічними інститутами. Нація може бути солідарною або ні, але потрібне почуття спільності та приналежності до цього формування у значній кількості людей, що поділяють віру в свою спорідненість. Але виключно етноси є праобразом імперій, й національних держав та сучасного громадянського суспільства, суспільства як такого.**

Етноси у своєму розвитку проходять, за нашою концепцією, наступні стадії:

1. **Популяції**, які ми вважаємо первинною стадією етногенезу, відображають видове різноманіття людства як роду. Категорія популяція, яка застосовується в демографії, охоплює основні біопсихічні та культурні відмінності етносу, спільні антропологічні риси, які закріплюються історично та передаються генетично. Тому спільність походження та родовід стають чинниками етнічної ідентифікації в складних суспільствах. На цій стадії етнос існує як номінальна група. Популяція може розглядатися як загальна назва стадії номінальної етнонаціональної групи, коли самосвідомість та соціально-психологічна єдність ще не сформовані, а взаємозв'язки – природні. На цій стадії представники етносу є носіями об'єктивних антропологічних та культурологічних рис. На перших шаблях історії людства всі популяції існували окремо, не змішувалися і рідко контактували між собою. Тому межі популяції були Айкуменою світу, краєм землі, що закріплене в багатьох міфах. Приналежність до етносу на стадії популяції була самоочевидною (підсвідомою) і не потребувала додаткових підстав. У ті часи існування етносу більш залежало від природних факторів, ніж соціальних. Таким чином, популяційний розподіл дозволяє вивчати окремі етноси як носіїв спільних рис та ознак етнічності.

2. З переходом від споживацьких суспільств до виробничих, популяції стали розростатися і закріпили за собою певні території. Почалися війни з підкоренням одних етносів іншим, створюються поліетнічні династичні держави, де популяції перетворюються в **етнонаціональні спільноти** з внутрішніми соціальними зв'язками і згуртованістю, соціально-психологічним почуттям "ми", стійкою етнічною самосвідомістю і знанням своєї відмінності від інших етнонаціональних угруповань. Етнічна згуртованість є запорукою виживання у природних та історичних умовах, вона є засобом адаптації та розвитку соціального організму в усі часи. Спільнота є формою колективної ідентичності та солідарності, яка ґрунтується на соціальних діях і відносинах між членами спільноти і з членами інших спільнот, як представниками даної групи. Як пише Е. Сміт, етнічність була однією із можливих моделей організації суспільства, починаючи з третього тисячоліття до нашої ери і до сьогодення. А процес формування модерних націй йшов на основі реально існуючих добре згуртованих та самосвідомих відокремлених груп, які він називає етнічними ядрами двох типів: латеральними (аристократичними, горизонтальними) та демотичними (вертикальними) [2, с. 48; 70-76]. Етнічна культура стає основним чинником та ознакою розподілу на етнічні спільноти та групи як для дослідників, так і для самих представників цих груп. До її складових можна віднести цінності, соціальні норми, комунікаційні практики та мови, народну та художню творчість, релігійні та побутові традиції і обряди, повсякденні звичаї. Ця спадщина передається наступним поколінням у процесі соціалізації в родині, закладах освіти та через мистецтво. На їх основі, через усвідомлення спільності цих рис, і формується самосвідомість та ментальні настанови (Habitus – П. Бурд'є), які, виникнувши, починають грати головну роль у згуртуванні членів популяції (носіїв східних ознак) в етнічні спільноти. Почуття спільності формує етнічну самосвідомість, а бажання продовжувати спільне життя породжує солідарні дії та громадські рухи, що потребує інституціональної форми, якою є етнічні та релігійні громади або інститут громадянства [див.3]. Взаємодія індивідів у рамках спільнот – це форма переходу від між особистих відносин до внутрішньогрупових. Соціальне коло спочатку інтегрує

індивідів (представників популяцій –Л.Ч.) у певні соціальні групи. Лише тоді, коли група консолідована, індивіди усвідомлюють свою спільність як коло близьких або споріднених людей [4, с.170].

Таким чином, головним ознаками етнонаціональних спільнот є: інтеграція, яка створюється на основі етнонаціональної культури; система соціальних відносин та контактів; почуття солідарності та взаємної відповідальності.

Спільнота – відкрита система для відносин зі "своїми" та "іншими". Коли гетерогенність спільноти дуже зростає, тобто внутрігрупові відмінності стають більшими, ніж міжгрупові (сучасна епоха), вона може заважати її інтеграції. Це призводить до того, що люди, бажаючи зламати ці бар'єри, створюють асоціації за межами своїх первісних груп. Ми вважаємо, що це і є переходом розвитку етнонаціональних груп від **спільноти до громади**. Але певна етнонаціональна спільнота може поєднувати декілька громад.

3. Етнонаціональна громада. Об'єктивні ознаки етносів в епоху постмодерну стираються і стають вже не такими однозначними. Йде перехід від природного існування до усвідомлення спільних інтересів, цілей тощо. Самоусвідомлення перетворює **етноси з носіїв ознак у суб'єктів соціальної дії та історії. Це перехід від стадії популяції до спільноти, а потім громади або нації**. Громада відрізняється від спільноти рівнем суб'єктності та іншою природою відносин її членів. Автор вважає, що на рівні сучасної етнічної громади відносини набувають інституціонального і організаційного статусу, на відміну від спільноти, де вони мають неформальний характер. **Етнонаціональні громади – це інституціональне, соціальне-політичне (загальносоцієтальний рівень) або територіальне (локальний рівень) об'єднання реально існуючих етнонаціональних спільнот з метою захисту своїх прав та інтересів, збереження етнокультурної ідентичності, та представництва в органах державного та місцевого управління.** Тому громади створюють етноси, які чисельно невеликі, не відносяться до домінуючого етносу країни, але згуртовані в спільноті. Наявність спільноти є умовою створення громади. У той же час, коли спільнота не відчуває загрози, вона не переходить до цього рівня функціонування. В епоху глобалізації та постмодерна **громади створюються як інституціональна форма функціонування етнічних спільнот як суб'єкта соціальної дії**. Це загальна тенденція, яка стосується не тільки етнонаціональних спільнот, а також територіальних, релігійних тощо. Коли спільнота усвідомлює загрозу свого існування або своїм інтересам в сучасному або майбутньому, вона створює організації для запобігання негативним явищам. Метою цих дій можуть бути лише задоволення культурних та релігійних потреб, які відрізняються від культури титульного етносу або держави, або запобігання асиміляційним тенденціям. На основі своїх досліджень автор пропонує поділяти такі моделі етнонаціональних громад: атомарні (центристські), функціональні (демократичні) та плюралістичні(символічні).[5, с.69-71.]

Висновки:

1. Спираючись на Г.Спенсера, можна стверджувати, що етнос - це соціальний організм, що природно формується та розвивається у двох взаємопов'язаних напрямках: внутрішньому ускладненні і розвитку та інтегруванні з іншими етносами в різні державні утворення. Етнос культурно – психологічна спільнота, а нація – політико - ідеологічна спільнота. Етнічна єдність є запорукою виживання у природних та історичних умовах, вона є засобом адаптації та розвитку соціального організму у різні часи.

2. Популяція,спільнота,громада –три важеля етногенезу та три стадії розвитку етносу, які не змінюють одна одну, а поєднуючись, надають етносу нових якостей.

3. Спираючись на класифікацію суб'єктів соціальної дії у сучасної соціології, можна вважати, що етнонаціональна група як популяція є *учасником* історичного процесу, етнонаціональна група як спільнота є *актором* історичного процесу, а етнонаціональні групи, об'єднані в громади, – це *агенти* історичного процесу.

4. Нація та громада –це інституціональні форми існування етнічних груп у сучасному суспільстві. Етнонаціональні громади національних меншин є повноправними суб'єктами громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА: 1. HughSeton-Watson. NationsandStates.New-York. – 1982 -P.5. 2. Сміт Е. Національна ідентичність. Переклад з англ. - К.: Основа,1994. 3. Чернова Л.Е.Культура - механізмасамовоспроизводства и развития нац. меншин и этносов// Культурологічний Вісник Нижн. Наддніпрянщини №22. Запоріжжя, - Просвіта,- 2009,с.154-159; Чернова Л.Е. К вопросу о субъектеэтнонациональнойкультуры // Вісник ДНУ: сер: філософія, соціологія, політологія.Вип.20.Дніпроперовськ, ДНУ, 2010,с.С.53-62. 4.Социологическая концепцияФердинандаТенниса // История буржуазной социологии XIX — начала XX века / Отв. ред. И.С.Кон. — М., 1979. 5.Чернова Л. Перспективы возрождения еврейских общин в Восточной Украине. Днепропетровск, - Призма,- 1996 –78с.